

Od pochybností filozofa k bezradnosti sociologie

Hned na úvod je třeba říci, že Havelkovu polemiku na adresu naší hypotézy (spíše než „teze“) o možných historických kořenech prolínání rovnostářské interpretace distributivní spravedlnosti s revitalizací hodnot a norem přispívajících k úspěšné obnově hospodářského étosu v české společnosti lze jediné uvítat. Polemika na toto téma je nanejvýš potřebná, neboť nejen sociologie, ale i ekonomie má s vysvětlením uvedeného fenoménu vážné problémy.

Uvědomujeme si ale, že hledání historických a kulturních kořenů aktuálních sociálních jevů či procesů je činnost intelektuálně sice lákavá a jistě povznášející, ovšem spíše nevděčná a málo produktivní, pokud má vyústit v určitý více či méně konsensuální závěr. Polemiky s historiky či filozofy dějin o ‚smysl‘ či ‚výklad‘ historických procesů lze sice na čas ‚zastavit‘ odkazem na názor všeobecně uznávané autority, ale jen zřídka je lze uzavřít s odkazem na evidenci *falzifikující* určité teze či hypotézy. Sombartova teze o ‚judaismu‘, stejně jako konkurenční Weberova teze o ‚protestantské etice‘, obě usilující o nalezení dominantního duchovního zdroje historického pohybu směrem ke kapitalismu, jsou zřejmě těmi nejlepšími příklady tezí, které nelze ani potvrdit, ale ani vyvrátit.

Jsme si vědomi i dalšího velkého rizika, jímž jsou ‚historické interpretace‘ výsledků analýz empirických dat, neboť ‚historická kauzalita‘ je nepochybně nezachytitelná ‚statistickou kauzalitou‘, která dominuje společenským vědám. Nebývá proto zvykem, aby empirické práce operovaly s hypotézami, které mají kořeny v historické kauzalitě, a naopak, kauzální hypotézy týkající se historických procesů nejsou zpravidla podrobovány tradičnímu testování na empirických datech.

Přesto jsme jako jedno z *východisek* komparativní analýzy ideologií distributivní spravedlnosti v České republice a v Holandsku vyslovili *hypotézu*, že v obou kulturách (tedy v české i holandské) by společným historickým kořenem podobné koexistence rovnostářských tendencí a kapitalistického hospodářského étosu spíše liberální proveniencce *mohla* být *historická zkušenost* s protestantismem, byť ve specifických mutacích. Tato hypotéza se přitom opírala o výsledky řady komparativních analýz, které naznačují, že v české i v holandské společnosti existuje překvapivě silné spojení rovnostářské ideologie distributivní spravedlnosti s kapitalistickým hospodářským étosem. Naše formulace však byly značně opatrné, neboť za touto podobností může, ale nemusí být stejná historická kauzalita. Ze stejného důvodu jsme jako problém necitili ani fázový posun historických období, do kterých podle našeho soudu sahají kořeny podobných reakcí na sociální nerovnosti v současné době.

Ačkoli většinu výtek, které na naši adresu Havelka vznáší jako historik, tedy přijímáme, sociologicky relevantní otázka zůstává i nadále otevřena. Teze o ‚*neúplnosti české společnosti*‘, kterou Havelka navrhuje jako alternativu proti ‚historické zkušenosti s protestantismem‘, totiž nepochybně nabízí silnou teoretickou oporu pro výklad historických zdrojů českého *rovnostářství*, nejsem si ale zcela jist tím, že poskytuje stejně silnou oporu pokusům o vysvětlení zmíněného *paradoxu*. Domnívám se, že sociologie by se neměla zbavovat některých možností výkladu jen proto, že je filozofové dějin považují momentálně za ‚odmítnuté‘. ‚Český autostereotyp‘ může být zdojem kritiky a v očích filozofů dějin může být považován za problematický. Stejně tak je

možné, že se Masaryk mohl v řadě momentů interpretace českých dějin a ‚českého charakteru‘ mýlit. To nechť posoudí filozofové dějin. Pro sociologa, který usiluje o pochopení určitých specifických a vcelku robustních reakcí populace na určité sociální podněty, může však být řada aspektů národního charakteru dost podstatným explanandem, přičemž právě silný národní autostereotyp může být jedním z historicky silně zakořeněných faktorů podílejících se na dlouhodobém formování hodnot a vzorů chování. Jinak řečeno, „český autostereotyp“ stejně jako jiné historické kořeny českého rovnostářství a pragmatismu by tedy podle mého soudu mohly být zahrnuty mezi faktory umožňující pochopit jinak zdánlivě paradoxní koexistenci egalitářství a ‚kapitalistického ducha‘. O tom, že se jedná o paradox hodný vysvětlení, svědčí komparativní analýzy postojů a reakcí na probíhající reformy, v jejichž výsledcích je Česká republika vždy hádankou.

Z výše uvedených důvodů bych tedy uvítal, kdyby Havelkova polemika vyvolala obecněji a širěji zaměřenou diskusi nejen mezi historiky a filozofy, ale zejména mezi sociology. Tato diskuse by totiž mohla přispět k pochopení specificky českých reakcí na přechod k trhu a na transformaci sociálního a politického systému.

Petr Matějů